

TÜRKİYE-TÜRK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

“AN EVALUATION ABOUT THE TURKEY AND TURKISH REPUBLICS RELATIONS”

Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ*

Özet:

Türkiye Cumhuriyeti, büyük bir Osmanlı Devletinin mirasçısı ve Avrasya coğrafyasında uzun yıllara dayalı hakimiyeti ile nüfuzu bulunduğundan, burada söz söyleme hakkına herkesten çok sahiptir. Ayrıca Avrupa Birliği, Nato vs. gibi kuruluşlarca artık eski öneminin kalmadığı ve dışlanmaya çalışıldığı bir ortamda Türkiye'nin Türk dünyası ile ilişkileri son derece önem arz ediyor. Dolayısıyla Türkiye hiçbir zaman saldırgan olmayan uzlaşmacı tavrıyla hem çevresindeki problemleri halletmede, hem de Türk Cumhuriyetleriyle olan ilişkilerini sağlamlaştırmada baş rolü oynamak için elinden gelen gayreti göstermek zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dünyası, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri

Abstract

Just before entering the 21st Century the horizon of the Turkish world opened, and surprising positive developments were cherished. As it is evident, our brothers achieved their independences one by one. Today, the Turkish peoples, whose number is estimated to be 200 millions, despite the existing minute differences in their language and culture, constitute an important part of the world population spread over a wide geography extending from Europe to America. No fruitful results could have been obtained from the attempts made to bring this magnificent population, which is in fact an influential power in the field of international politics, together in order to enable them cherish the common ideals. Nothing can be achieved with the vain words spent on historical and cultural unity.

Key Words: Turkey, Turkish World, Turkey and Turkish Republics Relations

---

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi.

21. yüzyıla girmeden kısa bir süre önce aniden Türk Dünyasının ufku açıldı, umulmadık bir şekilde güzel günler yaşandı. Herkesin bildiği üzere Türkistan'daki Türk kardeşlerimiz birer birer bağımsızlıklarına kavuştular. Bugün aralarında dil ve kültürce pek ayrılık olmayan 150-200 milyona yakın bir Türk topluluğu, Avrupa'dan Amerika'ya kadar, dünya nüfusunun önemli bir kısmını meydana getirir hale geldiler. Her bakımdan milletlerarası stratejilerde etkili bir güç olmalarına rağmen, bu muazzam kitleyi biraraya toplayarak, ortak düşüncelere sahip olmasını sağlamak gibi girişimlerden ise şu ana kadar bir sonuç alınmadı. Sadece tarihi ve kültürel birlik söylemleriyle de bir yere varılmıyor.

Cumhuriyetlerin ortaya çıkışı sırasında, ne yazık ki Türkiye pek çok şeyde olduğu gibi bu konuda da hazırlıksız yakalandığından, Türkiye ile irtibat noktasında da eksiklikler gözükte. Devletin başında bulunan kişiler "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Kadar" ve "21. Asır Türk Çağı Olacak" gibi birtakım sloganlar attılar. Ama bunların içinin doldurulmasına yönelik bir girişimde bulunmadılar. Ayrıca bu yönde o kadar çok yayın yapıldı ki, sanki bütün dünyaya perde arkasında bir Türk tehlikesi varmış havası verildi. Aslında bu kardeşlerimiz de Azerbaycan hariç, böylesine kolay bir hürriyeti beklemiyorlardı. O güne kadar bütün plan ve programları Rusya Federasyonu odaklı, büyük Sovyetler Birliğinin çıkarları doğrultusunda olduğundan, Türk Cumhuriyetleri her bakımdan geri idiler¹. Dolayısıyla Türkiye ve Türk Dünyası 21. yüzyıla pekçok sıkıntılarla girdi. Türkiye'de yıllardır sürüp-giden enflasyon ve pahalılık halkın belini bükerken, daha iyi gelecek vaadeden iktidarların hiçbirinin başarılı olamayıp, içerideki birtakım problemleri çözüme ulaştıramaması yüzünden, kendi dışındaki Türk soydaşları ile de ciddi ölçülerde yakından ilgilenemedi. Şu bir hakikattir ki; bugün de Türkiye ne Azerbaycan, ne Kazakistan, ne Kırgızistan, ne Özbekistan, ne de Türkmenistan'da ağırlığını hissettiremiyor. Bağımsız olan Türk Cumhuriyetlerindeki nüfuzu gün geçtikçe azalan Türkiye'nin, diğer Türk topluluklarına zaten tesiri mümkün değildir. Maalesef Batı Trakya'ya, Doğu Türkistan'a, Kırım'a, Kök Oguz Yeri'ne, Irak'taki Türkmenlere, Kafkasya'daki Karaçay-Balkarlara, kısacası hiçbirine yeterince yardım eli uzanamıyor. Bunun sebebi Türkiye'nin bugünkü siyasi ve ekonomik yapısının zayıflığıyla beraber hükümetlerin dış politikalarda gerektiği gibi kararlı duramamasından da kaynaklanmaktadır. Şimdilik Kıbrıs Türkleri hariç milli bir politikamızın olduğunu söylemek yanlış olur. Kıbrıs Meselesi de son zamanlarda bazı siyasetçiler tarafından neredeyse Türkiye'nin kamburu gibi görünmeye başlandı. Türkiye Cumhuriyeti idarecilerinin tarihi görevini veya sürekli dillendirilen ağabeylik

¹ Y.Aslan, "Yeni Emperyalist Rus Milliyetçiliği ve Türk Birliği", **Yeni Forum**, 14/287, Ankara 1993, s.45; S.Tosun, "Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Durum", **Yeni Forum**, 17/324, Ankara 1996, s.15; S.Gömeç, "Türkiye ve Rusya Münasebetleri Üzerine", **Ata Dergisi**, Sayı 8, Konya 1999, s.37; Ü.Sel, "Küreselleşme Olgusunda Türkiye'nin Avrasya'daki Rolü", **Yüce Ereğ**, 2/15, Ankara 2000, s.23; S.Gömeç, "Kolay Kazanılan Bağımsızlık ve Sonrası Üzerine Bir Değerlendirme", **Orkun**, Sayı 56, İstanbul 2002, s.23; T.Atmaca, "Dünü, Bugünü ve Yarınıyla Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", **Yüce Ereğ**, 4/28, Ankara 2002, s.30; S.Bekmez-A.Danışman-Ü.Özgen, "Dış Ticaretimizde Türk Cumhuriyetlerinin Yeri ve Önemi", **Yönetim ve Ekonomi**, 11/2, Manisa 2004, s.129-130; S.Oğan, "Cumhurbaşkanı Sezer'in Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkileri", **İkibinyirmüç (2023)**, Sayı 62, Ankara 2006, s.31-32.

vazifesini artık yapmayacaklarını söylemeleri² bile bizce bir hatadır. Türk milleti bu coğrafyalarda tarihte vardı, bugün de vardır ve milletlerarası siyasetlerin ortaya konmasında Türkiye faktörünün hesaba katılmadan bir şey yapılamayacağını bizim politikacılarımız bir şekilde bütün cihana duyurmalıydılar. Çünkü meseleler dünyanın binlerce km uzağından kalkıp gelen ülkelerinden daha çok bizi ilgilendirmektedir.

Bugün Türkiye, Önasya'da hristiyan ortodokslar, Arap ve Fars milliyetçileriyle, Rus şovenizminin baskısı altında kaldığı gibi, son zamanlarda ABD'nin Irak'ı işgali ve güneydeki Kürtleri kullanması suretiyle kısıkaça alınmış vaziyettedir. Yarın-birgün üç tarafı deniz olmasına rağmen, buralara bile çıkamama durumu doğabilir. Bu yüzden başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, bölgede güvenebileceğimiz devlet ve topluluklarla siyasi münasebetlerin kuvvetlendirilmesi gerekiyor. Tehlike, Türkiye'nin kapısını çalıyor. Esasında aynı trajediyle Türk Cumhuriyetleri de karşı karşıyadır. Herne kadar Asya'nın ortasında stratejik bir konumda bulunuyorlarsa da, coğrafi olarak kuşatıldıkları gibi, hiçbir açık denizle de bağlantıları yoktur³. Bu yüzden Türkiye onlar için her türlü açıdan bir müttefikdir.

Elbette ki, o ilk bağımsızlık günlerinde samimi birtakım dostluk havalalarının estiğini de biliyoruz. Ancak arkasından Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle yakınlaşma konusunda yeterince ciddi olmadığı anlaşıldı; hem devlet bürokratları, hem de özel teşebbüs tarafından bunların yarı yolda bırakılmaları sebebiyle, onlar da Türkiye'den uzaklaşarak kendi gelecekleri için yeni siyasi oluşumların peşine takıldılar⁴. Bunların en bariz örneği, BDT ve Shangay Altılısı sözleşmeleridir. Yani bir Çin veya Rusya kadar, her bakımdan istikbalimizi yakından ilgilendiren Asya ve Kafkasya'daki bu yeni duruma kayıtsız kaldık⁵. Avrupa Birliği rüyasının hüsrarla biteceği ayan-beyan ortada iken, belki

² "Türkiye Ağabeylikten Vazgeçti", **Milliyet Gazetesi**, 6 Ekim 1999; Y.Çavuşoğlu, "XXI. Yüzyıla Girerken Türkiye ve Türk Dünyası", **Yüce Ereğ**, 1/9, Ankara 2000, s.23; F.Tınç, "Türkiye Orta Asya'dan Siliniyor", **Yüce Ereğ**, 2/13, Ankara 2000, s.18; Y.Çavuşoğlu, "Mesut Sabri ve Türklük Davası", **Yüce Ereğ**, 3/27, Ankara 2002, s.15.

³ A.Akış, "Türk Dünyasını Çeviren Çelik Çemberi Yarmak İçin Türk Birliğinin Kurulması Zorunluluğu", **Yeni Forum**, 16/315, Ankara 1995, s.40-41; Y.Cumalıoğlu, "Türklüğün Kıbrıs Meselesi ve Türklüğe Denk-taş", **Orkun**, Sayı 60, İstanbul 2005, s.10; H.K.Atay, "Yeni Hedefimiz Neresi", **Orkun**, Sayı 61, İstanbul 2003, s.25-26; S.Şimşir, "Kıbrıs Bir Problem mi, Milli Bir Dava mı", **Orkun**, Sayı 66, İstanbul 2003, s.32-34.

⁴ Cumhuriyetlerin ilan edilmesinden sonraki yirmi yıllık zamana baktığımızda, Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin dışişleri bakanlarının icraatları boyunca Türk Cumhuriyetlerine belki bir-iki defa gitmelerine karşılık, herne hikmetse ABD'ye nerdeyse her yıl bir ziyaretleri vardır.

⁵ 8 Aralık 1992'de, eşit devletlerin gönüllü birliği olarak vasıflandırılan ve Minsk'de Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna Bağımsız Devletler Topluluğunu kurduklarını açıkladıklarında, Sovyetler Birliğinin varlığı sona erdirilmişti. Bu yüzden Türk Cumhuriyetleri de, Minsk'teki toplantıdan iki hafta sonra Almatı'da BDT'ye girdiklerini ilan ettiler. Ama iki Kafkas ülkesi Azerbaycan ve Gürcistan bunlara katılmayacaklarını belirttiler. Moskova'dan kesin olarak ayrılmayı kafaya koyan Azerbaycan ile Gürcistan, içerisinde ABD'nin de yer aldığı bir komployla komşularıyla ve kendi içlerinde bir savaşa sürüklendiler (Bakınız, Gömeç, "Türkiye ve Rusya...", s.37). Rusya'nın BDT'yi kurmadaki siyasi amacı, yakın çevre diye adlandırdığı bölgenin kendi etki alanında kalmasını sağlamak, Türkiye, İran ve diğer ülkeleri uzak tutmak idi (Bakınız, A.Sheehy, "BDT Sözleşmesi", Çev. O.Bekar, **Yeni Forum**, 14/291, Ankara 1993, s.54; K.Martin, "Baştan Çıkarma ile Şüphe Arasında", Çev. M.Aygen, **Yeni Forum**, 15/303, Ankara 1994, s.8-18; C.Özen, "Bağımsız Devletler Topluluğu ve Bütünleşme Olgusu", **Yeni Forum**, 16/313, Ankara 1995, s.16; Ç.K.Yüce, "Kafkasların ve Türkistan'ın Stratejik Önemi",

Türk Cumhuriyetlerinin büyük bir kısmının içerisinde bulunduğu Shangay İşbirliği Teşkilatına girip, bölge ülkeleriyle münasebetleri kuvvetlendirmenin zamanıdır⁶. Çin aslında Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin ekonomilerini tehdit ediyor gibi gözüküyorsa da, yakın gelecekte bizim için önemli bir pazar da olabilir. Buna bağlı olarak Çin'in ve Rusya'nın tarihi düşmanlıkları unutup, AB ve ABD'ye tavır takınması bakımından bu oluşum son derece mühimdir. İşin aslına bakılırsa, yakın gelecekte Türkiye'nin menfaatleri AB ve ABD karşılığındadır. Bu iki siyasi teşekkül dünyanın ekonomik kaynaklarını en çok tüketen, en fazla silahlanan ve silah satan ülkeleri olduklarından, kendilerine yeni sömürgeler yaratmak düşüncesindedir ve bunda da Orta Doğu ile Türkistan coğrafyası başta gelmektedir. Bu yüzden bölgenin adı geçen ülkeler tarafından kontrolünün engellenmesi Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Yani Türkiye yönünü sadece Batı'ya çevirmekle hata yapıyor. Bu şimdi son zamanlarda daha iyi anlaşılmalıdır. Avrupa Birliği hayali Türkiye'nin gözünü kör etmiş durumdadır. Halbuki Avrupa Birliğine girmeden de bugün dünyada pekçok ülke hür ve müreffeh yaşayabilmektedir. Ayrıca Avrupa Birliğinin geleceği de çok parlak değildir. Neticede Avrupa'da liderlik ve çıkar savaşları kısa bir süre sonra şiddetlenecek; şu veya bu şekilde bu hristiyan birliği dağılacaktır. Kaldı ki Türkiye'nin yakın zamanda milli kültüründen sıyrılmadığı müddetçe bu siyasi oluşuma girmesi de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Türkiye kendisinin harekete geçirebileceği alternatiflerin maalesef farkında değil. Veya tıpkı Karadeniz Ekonomik Topluluğunda olduğu gibi, işi yüzüne-gözüne buluşturuyor⁷.

Türk Cumhuriyetleri birer birer ilan edildi, ama hepsi birtakım problemlerle doğdular. Bunlara şöyle bir göz atacak olursak; Türk dünyasının birinci problemi bize göre, lider sorunudur. Nereye bakarsanız bakın Türk cumhuriyetlerinde ve topluluklarında halkı peşinden sürükleyecek karizmatik insanların noksanlığı göze çarpmaktadır. Türk dünyasında bir başı-bozukluk söz konusudur. Çok acıdır ki bu sıkıntıları neredeyse son altmış yıldır yaşamaktayız. Yüz yılda bir karşımıza birtakım fırsatlar çıktıysa da, onları da değerlendirmeyi bilemedik. Bu millet, Mustafa Kemal Atatürk'ün bile kıymetini anlayamadığı gibi, daha sonra bütün Türk milletini kucaklayan, birlik ve beraberliği için çabalayan Elçi Bey'e bile değer verilmediği ortadadır. Hepimizin çok yakından bildiği üzere Mustafa Kemal daha Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilk yıllarında dahi bütün

Orkun, Sayı 85, İstanbul 2005, s.15-16; S.Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, 3. baskı, Ankara 2006, s.230).

⁶ Shangay İşbirliği Teşkilatının amaçlarını Nazarbayev bir konuşmasında şöyle sıralamıştır: 1- Bölgesel istikrar ve ülkelerin güvenliği, 2- Ekonomik işbirliği, 3- Çevre problemlerinin çözümü, 4- Sosyal ve ekonomik meselelerin incelenmesi (Bakınız, "Kazakistan Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev'in Shanghai İşbirliği Örgütü Üye Ülkeleri Toplantısında Yaptığı Konuşma", **Yüce Erek**, 3/25, Ankara 2001, s.29-30).

⁷ B.Aras, "Çin-Orta Asya İlişkileri", **Yeni Forum**, 17/326, Ankara 1996, s.17; Y.Çavuşoğlu, "Bir Başka Türk Dünyası", **Orkun**, Sayı 70, İstanbul 2003, s.8; S.Gömeç, "Doğu Türkistan Davası Işığında Dünya Türklüğünün Problemleri", **Kamu Çalışanlarının Sesi**, 1/14, Ankara 2004, s.2-3; A.F.Atun, "Türk Kamuoyunda Tırmanan Amerikan Karşılığı", **Orkun**, Sayı 91, İstanbul 2005, s.26-29; A.Külebi, "Büyük Güçlerin Mücadele Merkezi Avrasya: Olası Gelişmeler ve Türkiye", **İkibinyirmüç (2023)**, Sayı 62, Ankara 2006, s.67; O.Çetinoğlu, "Shangay İşbirliği Teşkilatı", **Orkun**, Sayı 107, İstanbul 2007.

Türk dünyasını kucaklayan, Türklerin birlik ve beraberliğinin şart olduğunu vurgulayan demeçler ve icraatlar içindeydi⁸. Siyasi işbirliği hususunda halâ Türk Cumhuriyetlerinin yöneticileri arasında bir güvensizlik vardır. Henüz bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan problemleri yüzünden, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin en yetkili ağzının “onlar Şii, biz Sünniyiz” gibi akla-mantığa sığmayan bir cümle kullandığını herkes hatırlıyor. Yine açıklıkla karşı karşıya kalan, enerji darboğazında olan Ermenistan'a sınırlarını açan ve hertürlü yardımın girmesine izin veren Türkiye, Ermenilerin saldırganlaşmalarına vesile oldu. Türkiye'nin Ermenistan'ı hiçbir şart koşmadan tanıması ve yardım elini uzatması, Ermenistan'a silah götürdüğünden kuşkulanan uçakları bile indirmemesi bir büyük hata idi. Zaten Azerbaycan Türkleri, “kardeş kardeşin düşmanına yardım etmez” diyerek, bu konudaki kırgınlıklarını defalarca dile getirdiler, ama bunlar anlamamazlıktan gelindi. Hatta Azerbaycan'da faaliyet gösteren bazı partiler Türkiye Büyükelçiliğinin önünde, Ermenistan'a destek verdiği için Türkiye'ye protestoda bulundular. Türkiye ve Nahçıvan arasındaki Hasret Köprüsü bu yüzden bir süre kapalı kaldı. Eğer Türkiye olaylar başladığı sırada güçlü ülke olmanın gereklerini yerine getirip, Ermenileri ikaz etseydi, Azerbaycan-Ermenistan olayları bu denli vahimleşmezdi⁹. Arkasından Özbekistan'daki muhalefet liderlerinin baskıdan kaçarak bir süre de olsa Türkiye'de kalmaları bu ülkeyle de ipleri gerdi. Bu yüzden Özbekistan, neredeyse Türkiye'yle olan bütün ilişkilerini askıya aldı. Bereket ileriye gören bürokratlar ve ilim adamlarının yol göstermeleriyle, bu kardeşlerimizin gönlü alınmaya çalışılmış ise de, eski kırgınlıklar halâ sürüyor.

Düşmanlarına karşı sınırlarını korumaktan aciz bir ülke düşünülemez. Ama bugün sözde bağımsız olmalarına rağmen, Türk Cumhuriyetlerinin bir kısmının hudutlarını Ruslar koruyor ve dış tehditlerde bu kardeşlerimiz Rusya Federasyonuna başvuruyorlar. Belki şimdilik haklı olabilirler, ama Türk milleti ortak bir güvenlik paktı da meydana getirmeli ve bunun da başını Türkiye çekmelidir. Türkiye bu cumhuriyetlere her türlü lojistik desteği vermeli ve yapacakları askeri antlaşmalar da bağlayıcı olmalıdır. Kısacası bir istiklâl var diyebilmemiz için bu cumhuriyetlerin bir an evvel milli ordularını da kurmaları gerekiyor. Elbette herşeyin çok kısa bir zaman içerisinde çözüleceğine biz de inanmıyoruz ama, Kırgız hava sahasının Kazakistan ve Rusya'nın katılımıyla korunması daha ne zamana kadar devam edecektir? Bu soruyu sormak ve cevabını

⁸ Y.Çavuşoğlu, “Azerbaycan-Elçibey-Türkiye”, *Yeni Forum*, 14/292, Ankara 1993, s.43; R.D.Kangas, “Özbekistan Orta Asya'nın Güvenliğinde Lider Oluyor”, *Yeni Forum*, 17/325, Ankara 1996, s.13-16; Y.Çavuşoğlu, “Yeter Artık. Atatürk'e Dil Uzatmayın”, *Yüce Ereğ*, 1/7, Ankara 1999, s.16; Y.Çavuşoğlu, “Elçibey'in Tek ve Son Vasiyeti”, *Yüce Ereğ*, 2/17, Ankara 2000, s.22; Gömeç, *a.g.e.*, s.43-46.

⁹ Bu sırada Türkiye'yi idare edenler, “Ermenistan'a yardım etmeseydik de, aç mı kalsalardı” derken; Türk hükümeti Azerbaycan Türklerinin ölü ve yaralılarını taşımak amacıyla istediği beş yardım helikopterini göndermekten imtina etti. Bakınız, Çavuşoğlu, “Azerbaycan-Elçibey...”, s.45; Ş.Karaca, “Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye”, *Türk Yurdu*, 11/52, Ankara 1991, s.15; Gömeç, *a.g.e.*, s.62.

da almak lazım. Ki, Kırgızistan'da iç güvenlik teşkilatının bile oturmadığını çok kısa bir süre önce, 2005 yılının başlarında gördük¹⁰.

Dolayısıyla Türkiye-Türk Cumhuriyetlerinin eksik olan ayaklarından birisi de askeridir. Şimdiye kadar bu konuda ne yapıldı? Bize göre fazla bir gayret gösterilmedi. Ama bununla beraber, bu ülkelerin ordu ve polis teşkilatlarının modernizasyonunda Türkiye Cumhuriyeti elinden gelen gayreti göstermektedir. Zaman zaman Türkiye onların bu taleplerine olumlu cevap veriyor¹¹. Ama bu ülkelerde Türk askerleri ve Türk ordusu olması gerekirken, maalesef başta ABD ve Rusya olmak üzere askeri üsler kurmak yoluyla, Türk topraklarını kullanıyorlar.

Günümüz Türk Cumhuriyetlerinin ilişkileri, esasında kültürel ağırlıklıdır. Bu işin lokomotifini de Türkiye üstlenmiştir. Buna bağlı olarak, bağımsızlığın hemen ardından her Türk cumhuriyetinden getirilen çeşitli düzeylerdeki öğrenciler, yine değişik konularda Türkiye'de eğitim ve öğretime tabi tutuldular. Bu insanların büyük bir kısmı hayal kırıklığı içinde ülkelerine dönerken, bir bölümü de Türkiye ve Türk insanından aldıklarını memleketlerine götürdüler. Bunlar geleceğin bürokratları ve idarecileri olacak. Bu nedenle Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin münasebetlerinin ileriki yıllarda geniş çaplı olması mümkündür; ama bu gençlerin üzerine yapılan yatırımlara daha da çok önem verilmelidir. Türkiye-Türk Cumhuriyetlerinin eğitim ve kültür alanındaki bu işbirliğinin öncülüğünü esasında bir teknik yardım kuruluşu olan ve 1992'de tesis edilen TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), TÜRKSOY (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) ve Ahmed Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi yapmış olup¹², onlardan sonra devlet ve özel teşebbüse ait pek çok girişimde de bulunulduğunu belirtmekte fayda var. Buna bağlı olarak 1993 temmuzunda, Türk dünyası üniversiteleri arasında her bakımdan ilişkilerin güçlendirilmesi için "Türk Dünyası Üniversite Rektörleri Daimi Konferansı" da gerçekleştirildi¹³.

Türk toplulukları arasında ortak Türkçeyi yaygınlaştırmak amacıyla yapılan çalışmalardan birisi, 1993'te Türkiye ve Azerbaycan'ın gayretiyle 34 harfli Türk alfabesinin kabulü yolunda olmuştur. Ayrıca ortak Türk tarihinin yazılmasına

¹⁰ Gömeç, "Kolay Kazanılan Bağımsızlık...", s.24.

Ancak 21. yüzyılın başlarında, 2005 senesi mart ayının sonlarına doğru Kırgızistan'da dengeler değişti. Bağımsızlıktan itibaren Rusya yanlısı bir politika takip eden Kırgızistan'a ABD ve büyük dünya şirketleri parmak atıldılar. Kırgızistan üzerinde nüfuz sahibi olmak, hem Amerika'nın Avrupa Birliğine karşı oluşturmaya çalıştığı Büyük Orta Doğu Projelerinin bir gereği, hem de doğu da Çin'i kontrol etmek amacıyla yönelik düşündüğü Asya güvenlik koridorununun bir şartıydı. Nitekim bunda başarılı olundu ve Askar Akayev, 24 Mart 2005 tarihinde iktidardan uzaklaştırıldı. Bakınız, Gömeç, **a.g.e.**, s.158.

¹¹ "Kırgız Muhafız Alayı Türkiye'de Staj Yapacak", **Yüce Ereğ**, 1/7, Ankara 1999, s.31; M.Koba, "Türk Dünyasından Kısa Kısa", **Yüce Ereğ**, 2/17, Ankara 2000, s.30; Gömeç, **a.g.e.**, s.226.

¹² 1992 senesinde kurulan ve yedi bağımsız Türk Cumhuriyetiyle, otuza yakın Türk bölgesinden binlerce öğrenciyi hizmet veren Uluslararası Ahmed Yesevi Türk-Kazak Üniversitesinin Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları arasındaki her türlü iletişim ve münasebette önemli rol oynadığını da unutmamak gerekir.

¹³ "Türk Dünyası Üniversiteleri", **Yeni Forum**, 14/291, Ankara 1993, s.12; "Dr. Öner Kabasakal İle TİKA'nın Faaliyetleri ve Bilge Kagan Hazinesi Üzerine Söyleşi", **İkibinyirmüç (2023)**, Sayı 5, Ankara 2001; N.İmaşova, "Kazakistan ve Türkiye Arasındaki Eğitim-Öğretim İlişkilerinin Gelişmesi ve Problemleri", **Yüce Ereğ**, 4/28, Ankara 2002, s.21-23; K.Yıldırım-F.Kacıroğlu, "Türk Dünyası Öğrencilerinin Durumu: 2", **Orkun**, Sayı 62, İstanbul 2003, s.42.

yönelik gayretler de vardır. TİKA tarafından sürdürülen Türkoloji Projesi vasıtasıyla pek çok Türk Cumhuriyetinde ve özerk bölgesinde Türk dilinin kullanımının yaygınlaştırılması, Türk tarihinin ve kültürünün öğretilmesi amacıyla 1990'lı yıllardan beridir, faaliyetler söz konusudur. Belki de bu gelecekte Türkiye Türkçesinin edebi dil olmasına yarayacak. Doğrudan Türk coğrafyasının dışındaki Afganistan, Arnavutluk, Belarusya, Bosna-Hersek, Kosova, Letonya, Litvanya, Mogolistan ve Tacikistan gibi ülkelerin de üst düzey eğitim müesseseleriyle işbirliği devam ediyor. Buna bağlı olarak Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin gençleri, kadınları, ilim adamları, sanatçıları, sporcuları zaman zaman biraraya gelerek, çeşitli etkinliklere imza atıyorlar. Özellikle TİKA'nın eğitim dışında tarım, maliye, sanayi, sağlık, turizm vs. konuda hem uzman yetiştirilmesi, hem de parasal desteğini göz önünde bulundurunca, Türkiye'nin yaptıklarının takdire şayan olduğu anlaşılır. Bunlar yeterli mi? Elbette değildir. İmkanlar biraz daha zorlanarak, yukarıda saydığımız her konuda Türk dünyasına kapılarımızın açılması gerekir. Tabiki bu icraatlar bizim ileriye dönük menfaatlerimiz açısından önemlidir.

Başlangıçta teknolojinin geriliği yüzünden, oldukça sıkıntılar çekilen haberleşme alanında, Türkiye yine Türk Cumhuriyetlerine yardım elini uzattı. İlk zamanlarda birtakım olumsuzluklar yaşansa da, TRT'nin hem kendi yayınlarını bölgeye ulaştırma, hem de cumhuriyetlerin iletişim sektörünü rehabilite etme yolunda gayretleri ve çalışmaları oldu. Türkiye'nin, Türksat uydusuyla yayın alanını genişletmesinin temelinde de Türk etki sahasının büyümesi yatıyordu¹⁴.

Gerçekte, şöyle bir baktığımızda, Türkiye Türklerinin kurduğu devletin dışındakilerin hiçbiri hakiki manada ne tarihte, ne de günümüzde devlet olmanın gereklerini halâ yerine getiremediler. Yani halâ kabilecilik ruhuyla hareket eden yapıdaki siyasi teşekküller karşımızda duruyor. Mevcut anlayışı değiştirmek ve çağdaş dünyaya ayak uydurabilmek için Türkiye ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde Türk dünyasından gelen politikacılar ve bürokratlar siyaset bilimi, devlet yönetimi gibi konularda eğitim aldılar ve almayı da sürdürüyorlar. BM, AGİK gibi uluslararası kuruluşlara da Türkiye'nin desteğiyle girdiler. Bununla birlikte bağımsızlığın hemen akabinde bölge ülkeleriyle dünyanın pek çok devleti çok yakından ilgilendi. Buna bağlı olarak Türkiye'nin de kendi laik, modern devlet yapısı çerçevesinde yakın temaslarda bulunması gayet normaldi. Kendi modelinin tercih edilmesi hususunda ciddi telkinleri yoksa da, örnek olmaya çalışmış, özellikle bu konuda İran ve Suudi devletleriyle rekabet halinde görülmüştür. Şii İran, çoğunluğu Sünni olan Orta Asya'da teokratik bir devlet karakterini yansıtmakta ve kendi rejimini buralara sokma düşüncesindedir. Ama Asya ve

¹⁴ A.Yalçın, "Türk Modeli ve Türk Dünyası", *Yeni Forum*, 14/286, Ankara 1993, s.5; R.Asker, "Türk Dünyası Haberleşme Sorunları", *Yeni Forum*, 14/289, Ankara 1993, s.27-28; S.Gömeç, "Ortak Türk Tarihi Üzerine Bazı Görüşler", *Yeni Forum*, 14/294, Ankara 1993, s.51-52; Z.Avşar, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine Model Olması ve Tarihsel Fırsat Tartışmaları", *Yeni Forum*, 15/302, Ankara 1994, s.33; Ş.Küzeci, "Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği", *Yüce Ereğ*, 2/18, Ankara 2000, s.29; Koba, *a.g.m.*, s.31; C.Aslan, "Türkiye Türkçesinin Önemi", *Orkun*, Sayı 69, İstanbul 2003, s.33; "Türk Cumhuriyetleriyle Sanal Birlik", *Zaman Gazetesi*, 19 Nisan 2003; H.Orhan, "Türk Dünyası Kadınları Ankara'da Biraraya Geldi", *Orkun*, Sayı 71, İstanbul 2004, s.43-44; H.Söylemez, "X, Q, W Paraya Takılmış", *Aksiyon*, Sayı 474, İstanbul 2004; Gömeç, *a.g.e.*, s.60.

Kafkasya'daki eski komünist liderler, milliyetçi ve Müslüman yönetim çevreleri buna yanaşmadılar. İran'ın Türkistan devletlerinde kendi radikal İslamını yayma girişimleri hem Batı dünyası, hem de Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı. Türkiye'den bir adım önde olmayı hedefleyen İran devleti, Tacikistan ve Azerbaycan üzerinden yoğun faaliyetlerde bulunmuş ise de, bunda pek başarılı olamamıştır. Atatürk'ün idaresinde Türkiye'nin modernleşmesi, İslam ile Batı toplum yapısını biraraya getirmesi gibi bir tarz, Türk devletlerinin gönülden istedikleri bir yönetim şekli oldu¹⁵. Fakat son dönemlerde Türkiye'nin iç siyasi meseleler ve Irak'taki siyasi oluşumla ilgilenmesi, İran'ın da nükleer programı dolayısıyla başının belaya girmesi yüzünden sahne sadece ABD'ye kalmıştır. Suudi politikalarının kimin kontrolünde olduğunu söylemeye zaten lüzum yok.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra herkesin bildiği üzere bu cumhuriyetleri ilk tanıyanlar Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti oldular. Ama hiçbirisi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini tanımadı. Daha yeni yeni Azerbaycan Türk Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine doğrudan uçuşlara başladı. Bunun yanı sıra ilk bağımsızlık yıllarında ülkeler arasında insanlar vizesiz, sorgusuzsualsiz gidip-geliyorlardı. Fakat burada Türkiye'nin yapmış olduğu hatalardan dolayı, bir müddet sonra bu Türk Cumhuriyetlerinin hepsi Türkiye'ye vize uyguladılar. Bunda da haksız değillerdi. Çünkü Türkiye'lilerin çoğu işsiz-güçsüz, maceraperest insanlardı ve oralarda arzulanmayan yanlışlarda bulundular. Tabi ki bu da bir tepkiye neden oldu. 2006 senesinde, Kazak Türkleriyle, orada çalışan Türkiyeli işçiler arasında yaşananlar bunun ispatıdır. Ama geçmişe baktığımızda Türk-Kazak münasebetlerinin gayet sıcak ve dostane olduğu görülür ki, hatta eski başkentini stratejik bir takım sebeplerden dolayı ülkenin iç taraflarına (Akmola) taşınması gündeme geldiğinde, Kazakistan, Türkiye'den yardım istemiş, Türkiye Cumhuriyeti de her türlü konuda destek vermiştir¹⁶.

Bugün Türk dünyasının bir de bağımsız olmayan, yani başka devletlerin hakimiyeti altında yaşayan toplulukları sorunu vardır. Batı Trakya, Bulgaristan, Kök Oguzlar, Polonya-Finlandiya Tatarları, Kosova, Kırım, Kazan Türkleri, Başkurt, Çuvaş, Doğu Türkistan, Saha, Tuva, Hakas, Altay Türkleri, Irak, Suriye, İran vs. Türklerinin konumları problemlidir. Hepsi buldukları yerlerde huzursuzlar. Bu meselenin de ortadan şu veya bu şekilde kaldırılması gerekir. Sadece bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki işbirliği sorunların

¹⁵ Y.Erbay, "Küresel İşletmeler Olarak Türk İşletmelerinin Türk Cumhuriyetlerindeki Faaliyetleri", *Yeni Forum*, 16/319, Ankara 1995, s.25-26; Y.Bingöl, "Sovyet Sonrası Asya Karşısında Türkiye'nin Politikası, Fırsatlar ve Çözülmesi Gereken Meseleler", *Avrasya Etüdleri*, Sayı 14, Ankara 1998, s.10; Bekmez-Danışman-Özgen, *a.g.m.*, s.139; Gömeç, *a.g.e.*, s.229.

Şunu da gözden kaçırmamakta fayda vardır ki, Türkistan'da İran ve Suudi ağırlıklı radikal İslam tehlikesinin yanı sıra, halkın içerisinde bulunduğu ekonomik zorluklardan dolayı Amerika Birleşik Devletleriyle işbirliği içerisinde bulunan bazı Batılı devletler, doğrudan hükümetleri kanalıyla yönlendirdikleri kilise ve vakıflar aracılığıyla Müslüman-Türk toplumunun üzerinde hristiyanlık propagandasını yoğunlaştırmaktadırlar.

¹⁶ Gömeç, *a.g.e.*, s.103; O.Çetinoğlu, "Kazakistan Olayları", *Orkun*, Sayı 105, İstanbul 2006.

çözümüne yetmemektedir¹⁷. Meselelerle Türkiye'nin yalnız başına ilgilenmesi mümkün olmadığı halde, diğer Türk Cumhuriyetleri maalesef bu konu da Türkiye'yi tek başına bırakmışlardır. Özellikle bu hususta TİKA ve TÜRKSOY kanalıyla, onlarla ilişkiler canlı tutulmaya, Türkiye Cumhuriyeti'nin bunları unutmadığı vurgulanmaya çalışılıyor.

Dünyadaki devletlerin ve ülkelerin yaşaması için gerekli herşey Türk topraklarında yeterince bulunuyor. Bir cumhuriyet veya bölge diğerindeki eksiklikleri çeşitli şekillerde tamamlayabilir. Ancak bunun için bir Türk ortak pazarının kurulması şarttır. İstenildiği takdirde bunun gerçekleşmemesi için de bize göre hiçbir neden yoktur. Ama, ne yazık ki Türkler bu avantajlarını kullanamıyorlar. Yıllardır bu konu defalarca dile getirilmesine rağmen kimse de meseleye ciddi anlamda eğilmiyor. 1993'lerde Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan böyle bir girişimde bulunduysa da, sonunu getiremediler. Bugün Avrupa'da ekonomik ve siyasi arenada tek bir çatı altında biraraya gelip, ortak para birimi kullanmaya ve bunu daha da ileri götürüp, müşterek bir ordu meydana getirmeye kadar işi götürüyorlarsa, neden Türkler yapamamış¹⁸. Bunun ırkçılık veyahut da Turancılıkla hiçbir ilgisi yoktur. Bizim iş adamlarımız ta Güney Afrikalarda yatırım gerçekleştirirken, Türk Cumhuriyetlerine gidip, orada iktisadi teşebbüslerde bulunmuyorlar. Büyük dediğimiz şirketlerimiz bile süpermarket işletmeciliğinden öteye geçmiyor. Belki onların şu anki durumları güven vermiyor, fakat bazı risklerin de göze alınması gerekir. Dünya bir yandan globalleşirken, bir yandan da yeni iktisadi ve siyasi birlikler ortaya çıkmaktadır. Ancak bunların da yapılarına bir baktığımızda umumiyetle dilce, dince, soyca birbirlerine yakın insanlardan oluşmaktadır. Dünyada haysiyetli bir şekilde ayakta durabilmek ve söz sahibi olabilmek için birbirleriyle kenetleniyorlar. Avrupa Topluluğu, Arap Ülkeleri Birliği, İngiliz Devletler Topluluğu, Latin soylu memleketlerin birbirlerine yakınlığı bunun en güzel göstergeleridir¹⁹. Bugün dünyada 200 milyon civarında Türk yaşamasına rağmen, ekonomik bir dayanışmalarının var olduğunu söyleyemiyoruz.

Bununla beraber bağımsızlıktan itibaren Türkiye-Türk Cumhuriyetleri iktisadi münasebetlerine bakacak olursak, bir istikrar göremesek de, siyasi istiklallerini şu veya bu şekilde kazanan kardeşlerimiz ekonomik hürriyetlerine sahip olabilmek amacıyla bir dizi çalışma içerisine girdiler. Enerji, sanayi, bankacılık, teknoloji vs. gibi alanlarda yetersiz olan cumhuriyetler Türkiye ile işbirliğine gittiler. Serbest piyasa ekonomisine geçişte de Türkiye'den oldukça fazla destek aldılar. Buna bağlı olarak "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Andlaşmaları"

¹⁷ Ç.Yetkin-U.Özen, "Türkiye ve Dış Türkler", *Milliyet Gazetesi*, 15 Eylül 1990; "Orta Asya'ya Türk Modeli", *Sabah Gazetesi*, 31 Ekim 1992; Erbay, *a.g.m.*, s.29; S.Gömeç, "Rusya Türklerinin Bağımsızlık Hareketlerine Bir Bakış", *Kök Araştırmalar*, 1/2, Ankara 1999.

¹⁸ Aslan, *a.g.m.*, s.45; B.Brown, "Üç Orta Asya Devleti İktisadi Birlik Kuruyorlar", Çev. M.Aygen, *Yeni Forum*, 15/300, Ankara 1994, s.28-29; Erbay, *a.g.m.*, s.25-26; Gömeç, *a.g.e.*, s.15.

¹⁹ Tosun, *a.g.m.*, s.15; S.Laçiner, "Orta Asya ve Türkiye", *The Journal of Turkish Weekly*, 17 Mayıs 2005; Gömeç, *a.g.e.*, s.15-16.

imzalandı. Bu konuda T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığındaki projeler halâ yürümektedir. Dolayısıyla onların Türkiye ile olan ticaret ve diğer faaliyetlerinde de bağımsızlığın ilk yıllarında bir artış gözlemlendi. Türkiye hem hava, hem de kara yolu ile ticaretin gelişmesi için elinden geleni yaptı.

Günümüz itibarıyla Türkiye'yi ve Türk Cumhuriyetlerini yakından ilgilendiren öncelikli iş enerji konusudur ki, bu kardeşlerimizin dünya piyasalarına sundukları en önemli hammadde şu an enerji kaynaklarıdır. 1993 şubatında Kazakistan ile ortaklaşa Kazak-Türk Munay Limited Şirketi kurulduğunu bilmekteyiz. Azerbaycan petrolünün taşınması hususunda da Haziran 1993'te oluşturulan konsorsiyumda Türkiye'ye % 2.5'lik bir pay verilerek, güzergah Baku-Ceyhan belirlenmiş, ancak Ebulfez Elçibey iktidardan uzaklaştırılınca, bu iş uzun müddet sürüncemede kalmıştı. Kardeş cumhuriyetlerin bu servetleri tek başlarına çıkarmaları ve dünya piyasalarına ulaştırmaları pek mümkün gözüküyordu. Eğer bu enerji kaynaklarından dünya ekonomisinin temel direği durumunda bulunan Avrupa ülkeleri azami ölçüde yararlanacaksa, bu yol hattındaki Türkiye asla unutulamazdı ve neticede Türkiye, kısmen de olsa istediklerini aldı²⁰. Artık faaliyete geçen ve 2006 senesinde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan cumhurbaşkanlarının ortaklaşa açtığı Baku-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile bunun gibi gelecekte uygulamaya konacağını sandığımız Türkiye-Türkmenistan-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı ve Rusya-Türkiye-İsrail Doğalgaz Boru Hattı projeleri ekonomik ilişkilerin temelini oluşturacağına benziyor²¹. Bunun yanısıra Türk Cumhuriyetlerinin Türk Boğazları vasıtasıyla yapacakları petrol nakillerini de unutmamak gerekir. Türkiye'nin bütün bunlardan yararlanabilmesi için özel sektör ve devletin birlikte hareket etmesi şarttır.

Türkiye'nin hem önemli bir enerji ithalatçısı, hem coğrafi bakımdan güvenilir bir güzergah olması, hem de Batı'nın şimdilik müttefiki konumu önümüzdeki yıllarda enerji diplomasisinde çok daha fazla çalışmayı gerektirecektir. Tabi ki Baku-Ceyhan'a karşılık Rusya'nın Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden Adalar Denizine (Ege) açılabilceğini hesaplamalıyız. İşin başka bir boyutu da Türk Cumhuriyetlerinin enerjiyi ihraç edebilmek için önce bunu yeryüzüne çıkaracak tesislere sahip olması gerekiyor. Bu bakımdan da dış desteğe ihtiyaçları var. Yine bununla ilgili, ekonomilerinde belirli bir rahatlama ve iyileşme görülecek. O yüzden lüks tüketim mallarında ve diğer ürünlerde ülkelere hızlı bir giriş olacak. Türkiye'nin ABD, AB, BDT, Çin ve diğer Uzak

²⁰ "Orta Asya Trafikçi Çok Yoğun", *Milliyet Gazetesi*, 24 Ağustos 1992; S.Coll, "Orta Asya'daki Büyük Petrol Oyunu", Çev. O.Bekar, *Yeni Forum*, 14/290, Ankara 1993, s.33-36; Erbay, a.g.m., s.27-28; C.Keşanlı, "Türk Cumhuriyetlerine Yazılım Teknolojisi İhracı", *Yeni Forum*, 15/305, Ankara 1994, s.36; Gömeç, "Türkiye ve Rusya...", s.41.

²¹ Baku-Ceyhan Petrol Boru Hattının bir başka önemi, gelecekte Kazakistan'da çıkarılan petrolün de bu yol ile taşınabilmesidir (Bakınız, H.D.Gökkaya, Azerbaycan'ın İktisadi Durumu, Türkiye ile İlişkiler", *Yüce Ereğ*, 4/29, Ankara 2003, s.41).

Doğu memleketlerinin arasında pay kapabilmesi için ciddi yatırımları ve bağlayıcı anlaşmaları olması gerekiyor²².

Bağımsızlıklarıyla beraber bu ülkeleri ilk tanıyan Türkiye Cumhuriyeti bu yüzden pek çok ikili ve çok taraflı imzalar atmıştır. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik yatırımları başlangıçta Eximbank kredileriyle destekleniyordu. Ancak bir süre sonra kredi kaynakları kesilince, bu yatırımlarda da bir azalma oldu. Ticari ilişkiler de, yerine göre inişli-çıkışlıdır. İstatistiklere baktığımızda 1990'larda bir yükseliş gözlenirken, 2000'lerden itibaren düşüşe geçilmiştir. Durumun tekrar düzeltilebilmesi için hükümetler sözle değil, icraatlarıyla birşeyler ortaya koymalıdır. Bu ülkelere Türkiye Cumhuriyeti'nin ihracatında genellikle dokuma, kimya, makine, demir-çelik, otomotiv, gıda önemli yer tutuyor. Günümüz itibarıyla dokuma sanayi henüz bu ülkelerde gelişmemiştir²³. Ama ileride bunlar teknolojilerini yeniledikleri takdirde, Türkiye ile rekabet durumuna geçebilirler.

Ayrıca bankacılık ve müteahhitlik sektöründe de Türkiye'nin ciddi girişimleri oldu. 1992-2000 yılları arasında Türk müteahhitleri 10 milyar dolar civarında proje yürüttüler. Yine de ekonomik ilişkiler istenilen düzeyde değildir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere büyük Türk şirketlerinin çekimser davranmaları oralarda başka ülkeler ve müesseselerin ekmeğine yağ sürmektedir. Ama Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin tarihten gelen bağına da göz önünde bulunduran çok uluslu sermayeler, buralara girerken Türkleri taşaron olarak kullanmayı da unutmuyorlar. Türkiye-Türk Cumhuriyetleri arasında gelişmekte olan yeni bir iş alanı da turizmdir. Bu konuda Türkiye oldukça mesafe katettiğinden, yatırımlar dikkate değerdir²⁴.

ABD, Sovyetlerin parçalanmasından sonra başı-boş kalan Orta Asya'nın bu enerji koridorunda da ağırlığını koydu. Hususiyetle Türk Cumhuriyetlerini yanına çekti. Doğuyla-Batı arasında bu enerjinin ulaştırılmasında merkez rolü oynayabilecek olan Afganistan'a askeri anlamda yerleşince, Orta Doğu'ya da parmağını attı. Hepimizin gözü önünde cereyan eden olaylar neticesinde, sudan sebeplerle Irak'a girdi ve Orta Doğu'da ileriye dönük planlarını uygulamaya başladı. Bugün Irak fiilen Amerika tarafından parçalanmıştır ve durum Türkiye açısından rahatsızlık vericidir. Türkiye için çareler elbette bitmez. Herşeyden önce

²² Özellikle güvenlik açısından birkaç boru hattının olmasını savunanların arasında Rusya'nın yanısıra ABD'de vardır. Bakınız, M.Öğütçü, "21. Yüzyılda Enerji Diplomasisi ve Türkiye: Dinamik, Yaratıcı ve Esnek Yaklaşım", **Yeni Forum**, 16/316, Ankara 1995, s.35; M.Öğütçü, "Avrasya Enerjisi, Stratejik Dengeler ve Türkiye", **Yeni Forum**, 16/318, Ankara 1995, s.7; P.A.Goble, "Sovyetler Birliğinde Boruhattı Siyaseti: Tünelin Sonunda Işık Göründü mü", Çev. O.Bekar, **Yeni Forum**, 17/320, Ankara 1996, s.22-23; K.Karacabey, "Bakü-ceyhan Petrol Boru Hattı'nın Gececeği Ülkelerin Jeopolitiği", **Yüce Ereğ**, 1/9, Ankara 2000, s.24-30; "Petrol Zengini Orta Asya Ülkeleri Mercek Altında", **Zaman Gazetesi**, 22 Ağustos 2002; Bekmez-Danışman-Özgen, **a.g.m.**, s.131-132.

²³ "Avrasya'yla Ticarete Engelleri Kaldıracağız", **Yenişafak**, 11 Nisan 2003; Bekmez-Danışman-Özgen, **a.g.m.**, s.132-136; "Türk Cumhuriyetleriyle Ekonomik İlişkiler", **Orkun**, Sayı 80, İstanbul 2004, s.Gömeç, **a.g.e.**, s.222.

²⁴ F.Turan-A.Özdemir, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme", **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Ankara 2002; "Türkiye'nin Uç Beyleri", **Akşam Gazetesi**, 20 Eylül 2004.

Türk milleti kendi başına bir güç ve denge unsuru olduğunu hatırlamalıdır. ABD ve AB'nin by-pass edilerek Rusya Federasyonu, Çin gibi ülkelerle değişik alanlarda ortaklıklar kurulmasının belki de zamanı gelmiştir. Karadeniz İşbirliği fiyaskosundan sonra yeterince imkanlarımızı ve alternatiflerimizi kullandığımızı sanmıyoruz. Ama, hemen aklımıza gelen ve bizim yönlendirebileceğimiz yeni beraberlikler olarak Avrasya Ülkeleri Birliği, Hazar Çevresi ve Etki Alanı Ülkeleri, Türk Devletleri ve Topulukları Konfederasyonu gibi oluşumların neden göz-ardı edildiğini anlayamıyoruz. Hatta Kazakistan cumhurbaşkanı Nazarbayev'in, içinde Türkiye'yi de görmek istediği "Avrasya Birliği" projesi, Türk devlet adamları tarafından dikkate dahi alınmadı. Bunlar gündemde ve uygulamaya geçirilmesi engelleniyorsa bile, bu yolda devlet mekanizması olarak bir çaba harcadığımız söylenemez²⁵.

Türk devletlerinin ve topluluklarının olduğu bölgeler yer-altı ve yer-üstü kaynakları bakımından dünyanın en zengin coğrafyalarının başında gelmektedir. Bu yüzden yıllardır söz konusu zenginliklerin paylaşımı veya değerlendirilmesi konusunda ne gibi politik mücadeleler olduğuna da hepimiz şahitiz. Bunların en başında doğalgaz ve petrol meselesi gelmektedir ki, bugün dünyanın başlıca enerji kaynaklarıdır. Azerbaycan ve Kazakistan petrolünün çıkarılmasıyla, pazarlanmasında başta Türkiye olmak üzere, Türk ülkeleri etkin bir rol oynayamadılar. Türkmenistan Türk Cumhuriyeti de bağımsızlıktan sonra sahip olduğu doğalgazı İran ve Türkiye üzerinden dünyaya satmayı düşündü. Hatta bunun alt yapısı hazırlanmış gibiydi. Fakat Türkiye'deki politikacılar bu konuda da yavaş kalınca, şimdi haklı olarak başka güzergâhlara yöneldiler²⁶.

Türkiye Cumhuriyeti, büyük bir Osmanlı Devletinin mirasçısı ve Avrasya coğrafyasında uzun yıllara dayalı hakimiyeti ile nüfuzu bulunduğu için, burada söz söyleme hakkına herkesten çok sahiptir. Ayrıca Avrupa Birliği, Nato vs. gibi kuruluşlarca artık eski önemini kalmadığı ve dışlanmaya çalışıldığı bir ortamda Türkiye'nin Türk dünyası ile ilişkileri son derece önem arz ediyor. Bununla birlikte bağımsızlığın hemen ardından Türkiye'nin bu Türk Cumhuriyetlerine yaklaşması, Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde bir gerginliğe neden oldu. Bunu Rusya'daki ayrılıkçı hareketler de körükledi. Türkiye bunlara maddi bir destek sağlamıyorsa da, manen yanlarında olduğunu her zaman gösteriyordu. Belki de buna bağlı olarak Gürcistan'da iç savaşın çıkarılması, Azerbaycan'a Ermenilerin saldırtılması, Çeçenlere de doğrudan Rusların müdahalesi bunun bir işaretiydi.

²⁵ B.A.Brown, "Orta Asya'nın Yorgun Ekonomileri", *Yeni Forum*, 16/312, Ankara 1995, s.35; Y.Çavuşoğlu, "Türkçülüğün Hedefleri, Türklüğün Meseleleri ve Çözümler Üzerine Bazı Düşünceler", *Orkun*, Sayı 97, İstanbul 2006, s.4.

²⁶ 1992'de imzalanan bir anlaşma ile Türkmenistan doğalgazının Türkiye'ye gönderilmesine karar verildi. Bu projenin belirlenen geçiş hattı Türkmenistan-İran-Türkiye-Avrupa olacaktı. Yaklaşık 5000 km uzunluğundaki güzergah ile Azerbaycan'a 5 milyar, Türkiye'ye 15, Avrupa'ya da 20 milyar metreküp doğalgaz taşınacaktı (Bakınız, Brown, *a.g.m.*, s.37; Gömeç, "Türkiye ve Rusya...", s.41; S.Gömeç, "Dünya Türk Birliğinin Problemlerine Kısa Bir Bakış", *Orkun*, Sayı 58, İstanbul 2002).

Ayrıca Türkiye ile Türk dünyasının arasındaki birlik duygusunun her açıdan engellenmesi yolunda başta ABD olmak üzere, bölgede çıkarları olan ülkeler gizli faaliyetlerini sürdürüyor²⁷. Zaten politikacıların yanlış stratejilerinden dolayı, yukarıda da yer yer belirtmeye çalıştığımız üzere Türkiye, Türk dünyasının liderliğini yitirmiş durumdadır. Ama Türkiye hiçbir zaman tecavüzkâr olmayan uzlaşmacı tavrıyla hem çevresindeki problemleri halletmede, hem de Türk Cumhuriyetleriyle olan ilişkilerini sağlamlaştırmada baş rolü oynamak için de elinden gelen gayreti göstermek zorundadır.

---

²⁷ Bakınız, E.Fuller, “Türkiye Orta Asya ve Kafkasya’da Nüfuz Sahibi Olmak İçin Güreşiyor”, Çev. M.Aygen, **Yeni Forum**, 17/327, Ankara 1996, s.6-10; Gömeç, “Türkiye ve Rusya...”, s.37; Ü.Sel, “Yirmibirinci Yüzyıla Girenken Türkiye”, **Yüce Ereğ**, 1/8, Ankara 1999, s.26; İ.Bal, “21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası”, **Zaman Gazetesi**, 30 Ocak 2002; Bekmez-Danışman-Özgen, **a.g.m.**, s.138; R.Özey, “1990 Sonrası Ortaya Atılan Dünya Hakimiyet Teorilerinde Türkiye ve Türk Dünyası”, **Türk Dünyasına Bakışlar. Prof.Dr. Mehmet Saray’a Armağan**, İstanbul 2003, s.513; Gömeç, **a.g.e.**, s.229; H.Demir, “Nato Karargâhında Türk Albayı Ölümle Niçin Tehdit Edildi”, **Yeniçağ Gazetesi**, 23 Ağustos 2006.

KAYNAKÇA

- Akış, A., “Türk Dünyasını Çeviren Çelik Çemberi Yarmak İçin Türk Birliğinin Kurulması Zorunluluğu”, **Yeni Forum**, 16/315, Ankara 1995.
- Aras, B., “Çin-Orta Asya İlişkileri”, **Yeni Forum**, 17/326, Ankara 1996.
- Asker, R., “Türk Dünyası Haberleşme Sorunları”, **Yeni Forum**, 14/289, Ankara 1993.
- Aslan, C., “Türkiye Türkçesinin Önemi”, **Orkun**, Sayı 69, İstanbul 2003.
- Aslan, Y., “Yeni Emperyalist Rus Milliyetçiliği ve Türk Birliği”, **Yeni Forum**, 14/287, Ankara 1993.
- Atay, H.K., “Yeni Hedefimiz Neresi”, **Orkun**, Sayı 61, İstanbul 2003
- Atmaca, T., “Dünü, Bugünü ve Yarınıyla Türkiye- Azerbaycan İlişkileri”, **Yüce Ereğ**, 4/28, Ankara 2002
- Atun, A.F., “Türk Kamuoyunda Tırmanan Amerikan Karşıtlığı”, **Orkun**, Sayı 91, İstanbul 2005
- “Avrasya’yla Ticarete Engelleri Kaldıracağız”, **Yenişafak**, 11 Nisan 2003
- Avşar, Z.B., “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetlerine Model Olması ve Tarihsel Fırsat Tartışmaları”, **Yeni Forum**, 15/302, Ankara 1994.
- Bal, İ., “21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası”, **Zaman Gazetesi**, 30 Ocak 2002.
- Bekmez, S-A.Danışman-Ü.Özgen, “Dış Ticaretimizde Türk Cumhuriyetlerinin Yeri ve Önemi”, **Yönetim ve Ekonomi**, 11/2, Manisa 2004
- Bingöl, Y., “Sovyet Sonrası Asya Karşısında Türkiye’nin Politikası, Fırsatlar ve Çözülmesi Gereken Meseleler”, **Avrasya Etüdüleri**, Sayı 14, Ankara 1998
- Brown, B., “Üç Orta Asya Devleti İktisadi Birlik Kuruyorlar”, **Çev. M.Aygen, Yeni Forum**, 15/300, Ankara 1994
- Brown, B., “Orta Asya’nın Yorgun Ekonomileri”, **Yeni Forum**, 16/312, Ankara 1995
- Coll, S., “Orta Asya’daki Büyük Petrol Oyunu”, **Çev. O.Bekar, Yeni Forum**, 14/290, Ankara 1993
- Cumalıoğlu, Y., “Türklüğün Kıbrıs Meselesi ve Türklüğe Denk-taş”, **Orkun**, Sayı 60, İstanbul 2005
- Çavuşoğlu, Y., “Azerbaycan-Elçibey-Türkiye”, **Yeni Forum**, 14/292, Ankara 1993

- Çavuşoğlu, Y., “Yeter Artık. Atatürk’e Dil Uzatmayın”, **Yüce Ereğ**, 1/7, Ankara 1999
- Çavuşoğlu, Y., “Elçibey’in Tek ve Son Vasiyeti”, **Yüce Ereğ**, 2/17, Ankara 2000
- Çavuşoğlu, Y., “Mesut Sabri ve Türklük Davası”, **Yüce Ereğ**, 3/27, Ankara 2002
- Çavuşoğlu, Y., “Bir Başka Türk Dünyası”, **Orkun**, Sayı 70, İstanbul 2003.
- Çavuşoğlu, Y., “Türkçülüğün Hedefleri, Türklüğün Meseleleri ve Çözümler Üzerine Bazı Düşünceler”, **Orkun**, Sayı 97, İstanbul 2006
- Çavuşoğlu, Y., “XXI. Yüzyıla Girerken Türkiye ve Türk Dünyası”, **Yüce Ereğ**, 1/9, Ankara 2000
- Çetinoğlu, O., “Kazakistan Olayları”, **Orkun**, Sayı 105, İstanbul 2006.
- Çetinoğlu, O., “Shangay İşbirliği Teşkilatı”, **Orkun**, Sayı 107, İstanbul 2007.
- Demir, H., “Nato Karargâhında Türk Albayı Ölümle Niçin Tehdit Edildi”, **Yeniçağ Gazetesi**, 23 Ağustos 2006.
- “Dr. Öner Kabasakal İle TİKA’nın Faaliyetleri ve Bilge Kagan Hazinesi Üzerine Söyleşi”, **İkibinyirmüç (2023)**, Sayı 5, Ankara 2001
- Erbay, Y., “Küresel İşletmeler Olarak Türk İşletmelerinin Türk Cumhuriyetlerindeki Faaliyetleri”, **Yeni Forum**, 16/319, Ankara 1995
- Fuller, E., “Türkiye Orta Asya ve Kafkasya’da Nüfuz Sahibi Olmak İçin Güreşiyor”, Çev. M.Aygen, **Yeni Forum**, 17/327, Ankara 1996
- Goble, P.A., “Sovyetler Birliğinde Boruhattı Siyaseti: Tünelin Sonunda Işık Göründü mü”, Çev. O.Bekar, **Yeni Forum**, 17/320, Ankara 1996
- Gökkaya, H.D., Azerbaycan’ın İktisadi Durumu, Türkiye ile İlişkiler”, **Yüce Ereğ**, 4/29, Ankara 2003
- Gömeç, S., “Ortak Türk Tarihi Üzerine Bazı Görüşler”, **Yeni Forum**, 14/294, Ankara 1993
- Gömeç, S., “Rusya Türklerinin Bağımsızlık Hareketlerine Bir Bakış”, **Kök Araştırmalar**, 1/2, Ankara 1999
- Gömeç, S., “Türkiye ve Rusya Münasebetleri Üzerine”, **Ata Dergisi**, Sayı 8, Konya 1999
- Gömeç, S., “Kolay Kazanılan Bağımsızlık ve Sonrası Üzerine Bir Değerlendirme”, **Orkun**, Sayı 56, İstanbul 2002

- Gömeç, S., “Dünya Türk Birliğinin Problemlerine Kısa Bir Bakış”, **Orkun**, Sayı 58, İstanbul 2002
- Gömeç, S., “Doğu Türkistan Davası Işığında Dünya Türklüğünün Problemleri”, **Kamu Çalışanlarının Sesi**, 1/14, Ankara 2004
- Gömeç, S., **Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi**, 3. baskı, Ankara 2006
- İmaşova, N., “Kazakistan ve Türkiye Arasındaki Eğitim-Öğretim İlişkilerinin Gelişmesi ve Problemleri”, **Yüce Ereğ**, 4/28, Ankara 2002
- Kangas, R.D., “Özbekistan Orta Asya’nın Güvenliğinde Lider Oluyor”, **Yeni Forum**, 17/325, Ankara 1996
- Karaca, A., “Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye”, **Türk Yurdu**, 11/52, Ankara 1991
- Karacabey, K., “Bakü-ceyhan Petrol Boru Hattı’nın Gececeği Ülkelerin Jeopolitiği”, **Yüce Ereğ**, 1/9, Ankara 2000
- “Kazakistan Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev’in Shanghai İşbirliği Örgütü Üye Ülkeleri Toplantısında Yaptığı Konuşma”, **Yüce Ereğ**, 3/25, Ankara 2001
- Keşanlı, C., “Türk Cumhuriyetlerine Yazılım Teknolojisi İhracı”, **Yeni Forum**, 15/305, Ankara 1994.
- “Kırgız Muhafız Alayı Türkiye’de Staj Yapacak”, **Yüce Ereğ**, 1/7, Ankara 1999
- Koba, M., “Türk Dünyasından Kısa Kısa”, **Yüce Ereğ**, 2/17, Ankara 2000
- Külebi, A., “Büyük Güçlerin Mücadele Merkezi Avrasya: Olası Gelişmeler ve Türkiye”, **İkibinyirmiüç (2023)**, Sayı 62, Ankara 2006
- Küzeci, Ş., “Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği”, **Yüce Ereğ**, 2/18, Ankara 2000
- Laçiner, S., “Orta Asya ve Türkiye”, **The Journal of Turkish Weekly**, 17 Mayıs 2005
- Martin, K., “Baştan Çıkarma ile Şüphe Arasında”, Çev. M.Aygen, **Yeni Forum**, 15/303, Ankara 1994
- Oğan, S., “Cumhurbaşkanı Sezer’in Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkileri”, **İkibinyirmiüç (2023)**, Sayı 62, Ankara 2006
- Orhan, H., “Türk Dünyası Kadınları Ankara’da Biraraya Geldi”, **Orkun**, Sayı 71, İstanbul 2004
- “Orta Asya Trafiği Çok Yoğun”, **Milliyet Gazetesi**, 24 Ağustos 1992
- “Orta Asya’ya Türk Modeli”, **Sabah Gazetesi**, 31 Ekim 1992

- Öğütçü, M., “21. Yüzyılda Enerji Diplomasisi ve Türkiye: Dinamik, Yaratıcı ve Esnek Yaklaşım”, **Yeni Forum**, 16/316, Ankara 1995
- Öğütçü, M., “Avrasya Enerjisi, Stratejik Dengeler ve Türkiye”, **Yeni Forum**, 16/318, Ankara 1995
- Özen, C., “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Bütünleşme Olgusu”, **Yeni Forum**, 16/313, Ankara 1995
- Özey, R., “1990 Sonrası Ortaya Atılan Dünya Hakimiyet Teorilerinde Türkiye ve Türk Dünyası”, **Türk Dünyasına Bakışlar. Prof.Dr. Mehmet Saray’a Armağan**, İstanbul 2003
- “Petrol Zengini Orta Asya Ülkeleri Mercek Altında”, **Zaman Gazetesi**, 22 Ağustos 2002
- Sel, Ü., “Yirmibirinci Yüzyıla Girerken Türkiye”, **Yüce Ereğ**, 1/8, Ankara 1999
- Sel, Ü., “Küreselleşme Olgusunda Türkiye’nin Avrasya’daki Rolü”, **Yüce Ereğ**, 2/15, Ankara 2000
- Sheehy, A., “BDT Sözleşmesi”, Çev. O.Bekar, **Yeni Forum**, 14/291, Ankara 1993
- Söylemez, H., “X, Q, W Paraya Takılmış”, **Aksiyon**, Sayı 474, İstanbul 2004
- Şimşir, S., “Kıbrıs Bir Problem mi, Milli Bir Dava mı”, **Orkun**, Sayı 66, İstanbul 2003
- Tınç, F., “Türkiye Orta Asya’dan Siliniyor”, **Yüce Ereğ**, 2/13, Ankara 2000
- Tosun, S., “Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Durum”, **Yeni Forum**, 17/324, Ankara 1996
- Turan, F-A.Özdemir, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme”, **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Ankara 2002
- “Türk Cumhuriyetleriyle Ekonomik İlişkiler”, **Orkun**, Sayı 80, İstanbul 2004
- “Türk Cumhuriyetleriyle Sanal Birlik”, **Zaman Gazetesi**, 19 Nisan 2003
- “Türk Dünyası Üniversiteleri”, **Yeni Forum**, 14/291, Ankara 1993
- “Türkiye Ağabeylikten Vazgeçti”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Ekim 1999.
- “Türkiye’nin Uç Beyleri”, **Akşam Gazetesi**, 20 Eylül 2004.
- Yalçın, A., “Türk Modeli ve Türk Dünyası”, **Yeni Forum**, 14/286, Ankara 1993.

Yetkin, Ç-U.Özen, “Türkiye ve Dış Türkler”, **Milliyet Gazetesi**, 15 Eylül 1990.

Yıldırım, K-F.Kacıroğlu, “Türk Dünyası Öğrencilerinin Durumu: 2”, **Orkun**, Sayı 62, İstanbul 2003.

Yüce, Ç.K., “Kafkasların ve Türkistan’ın Stratejik Önemi”, **Orkun**, Sayı 85, İstanbul 2005.